

Een geesteszieke van voor drie eeuwen

door Mr. Drs. J. J. Beyerman

In deel 179 der oude Dordtse notariële archieven staat op folio 35 e.v. een door Johannes Melanen, van wiens protokol dit deel deel uitmaakt, gepasseerde akte, die ons een beeld geeft van de reactie, ruim drie eeuwen geleden, van leken op het doen en laten van een klaarblijkelijk geestesziek persoon. Over de aard der afwijkingen waaraan betrokkene leed, zal ik mij in dit blad maar niet uitlaten: ik laat zulke gaarne aan de lezeressen en lezers van dit blad over. Wellicht kan een hunner in een naschrift of in een volgend nummer van dit tijdschrift daaraan een kleine beschouwing wijden: ik voor mij waag mij maar liever niet op dit voor een leek wel buitengewoon gladde ijs.

Hier volgt de tekst der bewuste akte, gevolgd door een klein commentaar van mijn hand, dat voornamelijk van taalkundige aard zal zijn.

'Op huijden den vij Februarij anno 1600 negen ende vijftich compareerde voor mij, Johannes Melanen, openbaer notaris, etc. inde presentie van de getuijgen naer genoempt d'eerbare Joffrouw Elisabeth Aryens Verveer, huijsvrouw van Sinjeur Matthijs Paus, tavernier inden Toelast binnen deser stede, tegenwoordich uijt de stad sijnde, Govert Dirckxzn. ende Andries Teuniszn. borger deser stede, dewelcke ten versoecke ende instantie vanden HoochEedelen geboren Heer Laurens van Espendonck, als last hebbende van den HoochEedelen geboren Heere Thomas Walraven, heer van Ammelroij ende Wordragen, hebben geattesteerd, getuijcht ende verclaert bij ware Christelijcke woorden in plaetse van eede ende eerst de voorseide Joffrouw Elisabeth Aryensdr. Verveer, hoe dat sij attestante goede kennisse is hebbende, dat t'haren huijse verscheijde reijsen is gelogeert geweest Jonkheer Johan van Male, waer aen (aan wie) sij op eenigen tijden heeft bespreurd gehadt dat denselven sijn volcomen verstant niet was hebbende of gebruijckende ende laetstelijck noch op verleden den eersten deser maent, als wanneer den voornoemden Jonkheer van Male tharen huijse is co-

men loopen, met verscheijde jongens achter sijn rugge (gelijck sij attestante naderhant verstaen heeft) tot binnen in de keucken: ende een romer met wijn geëischt hebbende, heeft denselven uijtgedroncken ende ginck alsoeden in de ganck een corten tijt gins (?) heen en weer wandelen, waernaer denselven boven (naar boven) is gelooopen op 't camerken van hare kinderen, sluijten t'selve dicht achter hem toe: ende gaende aldaer een wijl tijts te bedde leggen (sic), 'twelck haer attestantes man vernomen hebbende, ginck naer boven ende versochte aenden voornoemden Jonckheer Johan van Male, dat hij het camerken geliefde te openen, datmen hem van alles soude accomoderen, waerop denselven (t'voorseide camerken openende) uijtquam metten blooten degen in sijn handt ende dreijchde haer attestantes man daermede te steecken, sulcx dat hij genootsaeckt was van daer te retireren, ende daerover ordre te stellen waermede hij de deur van t'selve camerken alsoeden weder in slot trock. Vorder verclaerde sij attestante, dat sij met malcanderen goet hebben gevonden het camerken van buijten mede toe te maecten ende den volgende nacht met twee mannen te doen bewaren, gelijck oock is geschiet, ende dat des anderen daechs morgens is haer attestantes man weder voort'camerken gecomen ende versocht heeft dat hij (van Male) t'selve geliefde open te doen, alsoo sijne kinderen haer (hun) cleederen daer van moesten hebben, om naerde kercke te gaen. Waerop den voornoemden Jonckheer Johan van Male, de deur openende, dreijchde haer attestantes man weder metten degen te steecken: maer door veel smeecten van boven tot beneden gecomen sijnde, stack sijn degen inde scheede. Alswanneer haer attestantes man ende de twee voorscreven mannen hem den degen ontweldichden ende afnamen. Vorders verclaerden den voornoemden Govert Dirckszn. ende Andries Teunisz., dat sij ten versoecke van den voorseiden Sr. Matthijs Paus den voorseiden Jonckheer Johan van Male met veel moeijten ende commer int' marcktschip van (op) den Bosch hebbende gebrocht, ende met hem sijn medegevaren ten eijnde denselven onderweech geen ongemak (ongeluk) zoude krijgen. Op welcke reijs sij attestanten denselven (van Male) veele disparate woorden hebben hooren uijtroepen, onder andere: 'Vermaledijt doch: Godt, toont nu Uwe mirakelijcke teijdkens, laet ons nu hier versincken, want soo ick aen lant com, soo moet ick onthoofte werden', wensende dickmaels een priester bij hem (zich) te hebben om het avontmael te ontfangen, seggende: 'Dan moochie (moogt gij) mijn (mij) wel, als wij buijten de Kil (de Dordtse Kil) comen in t'water werpen' ende diergelijcke afgrijselijcke woorden meer. Ende verclaerden sij attestanten mede gesien te hebben, dat denseijven, zijn hant uijtte sack, eenich gelt in t'water wierp, seggende: 'Daer smijt ik een rinck ende eenige pistoletten wech: hadje mijn (mij) niet vastgehouden, ick soude Ulieden t'selvegegeven hebben'. Eijntelijck verclaerden sij attestanten, dat alle de passagiers, des Sondachavonds voor Boeckhoven gecomen sijnde), met een schuijtggen aen lant wierden gehaelt ende dat sij in t'overclimmen den voornoemden Jonckheer van Male met veel moeijten

in t'schuijngen cregen, denwelcken aldaer nedergeseten sijnde, ge-
duijrich achterwaerts weeck tot op de voorsteyen van t'selve schuij-
tien toe, t'welcke den voornoemden Andries Teunisz., mercken-
de hielt hem bij sijnder beenen vast ende riep den voornoemden
Govert Dirckszn. tot hulpe, waerop den voorseijden Jonckheer Jo-
han van Male hem selven bujten het schuijten wierp, dat (zodat) hij
met een gedeelte van 'tlijff in t'water rochte (geraakte), sulcx (zo-
dat) sij attestanten genoeg te doen hadden om hem daaruijt te
trecken ende te bewaeren. Waerop den voornoemden Jonckheer
van Male tegens haer (hen) attestanten seijde: 'Hadt gijluijden mijn
(mij) daer laten vallen, ick was al inden hemel geweest'. Sulcx, dat
sijluijden geduijrende de voorseijde reijs niet anders en hebben
connen bemercken, off denselven was een simpeloos ende dispe-
raet persoon. Eijndende hiermede, etc. Aldus gedaen ende gepas-
seert binnen Dordrecht, ter presentie van Johannes Croesius ende
Willem vande Velde als getuijgen'.

Hierop volgen dan nog de handtekeningen of, voorzover enkelen
hunner de schrijfkunst niet machtig waren, de 'mercken' der attes-
tanten, van de getuijgen en van de notaris. Deze laatste wordt voor-
afgegaan door de woorden 'Quod attestor' en gevolgd door de
woorden 'Notarius publicus'.

Veel commentaar behoeft de akte mijns inziens niet. Het Neder-
lands uit 1659 wijkt wel aanmerkelijk van ons huidige Nederlands
af, maar het blijkt dikwijls meer een kwestie van spelling — die
trouwens toen veel minder 'vast' was dan nu — dan van afwijkende
woordbetekenissen. Enkele, grotendeels taalkundige woordverkla-
ringen, heb ik hier en daar reeds in de tekst gegeven. Het woordje
'etc.' achter het woord notaris in regel 2 staat voor: 'bijden Hove
van Holland tot (d'exercitie) van notarisambt geadmittleert, binnen
Dordrecht residerende.

'Tegenwoordich uijt de stadt sijnde' in regel 5 betekent niet, dat
Matthijs Pieterszn. Dordrecht metterwoon verlaten had, maar een-
voudig dat hij op de dag van het verlijden der akte niet in de stad
was.

'Goede kennisse hebbende' (regel 13). Deze 'coniugatie periphras-
tica' ('omschrijvende vervoeging') kwam vroeger in het Nederlands
vrij veel voor, thans bijna nooit: in het Engels is zij doodgewoon,
b.v. 'it is raining'.

'Verscheijde reijsen' (regel 13) betekent 'meermalen'.

'Met verscheijde jongens achter sijn rugge'. Dit betekent dat hij
verscheidene jongens achter zich aan had lopen. Ook tegenwoor-
dig zou dit nog het geval zijn als personen met geestelijke afwijkin-
gen niet veel meer dan vroeger het geval was in psychiatrische in-
richtingen werden geplaatst. Ik herinner mij het verschijnsel nog
heel goed uit mijn jeugd, toen voornamelijk echt 'gevaarlijke'
krankzinnigen uit de samenleving werden verwijderd.

Wat er in Dordrecht op vrijdag 1 februari 1659 en op de reis van
Dordt naar den Bosch gebeurd is, staat in geuren en kleuren be-
schreven in de op vrijdag 7 februari d.a.v. door notaris Johannes

Melanen gepasseerde akte. Het is ons alleen niet duidelijk, waarom onze ongelukkige vriend Jhr. Johan van Male deze reis moest maken en ook de verhouding tussen hem en Thomas Walraven, heer van Ammelroij en Wordragen (van wie Laurens van Espendonck slechts de vertegenwoordiger was) weten wij niet, hoewel zulks misschien ten koste van veel onderzoek wel te achterhalen zou zijn geweest.

Ook de reden, waarom deze akte is verleden is ons onbekend. Thomas Walraven had er blijkbaar om de een of andere reden belang bij, dat door een authentiek geschrift onomstotelijk werd vastgesteld, dat Jhr. Johan van Male niet geheel normaal was.

Om nog even op de inhoud der akte terug te komen: Jhr. van Male was waarschijnlijk Rooms-Katholiek, gezien zijn wens een priester bij zich te hebben en het 'avontmael' te ontvangen. Hiermede zullen de waarschijnlijk protestantse attestanten wel de Heilige Hostie hebben bedoeld. Over de aard zijner geestelijke afwijkingen kan ik als leek niet veel anders zeggen dan dat hij blijkbaar aan vervolgingswaanzin leed, aan waanvoorstellingen en zelfmoordneigingen had.

Merkwaardig is nog het woord 'simpelloos' in de slotzin. Blijkbaar stonden de attestanten de woorden 'simpel' en 'onnosel', die beide de betekenis van 'niet geheel normaal' hadden voor ogen, maar tenslotte is het niet-bestaande woord 'simpeloos' uit de bus gekomen: merkwaardig is nog, dat er eerst gewoon 'simpel' stond (wat goed was), maar dat dit (later?) gewijzigd is in 'simpeloos'. De letters o, o en s zijn blijkbaar met een andere hand of eenvoudig met een andere pen bijgeschreven.

Wat de woorden 'Eijndende etc.' betreft, men moet deze als volgt aanvullen: 'hiermede haerlieder verclaringhe, presenterende deselve, des versocht sijnde, t'allen tijde met solem(p)nelen (plechtige) eede te bevestigen'.

Tenslotte nog het Romeinse cijfer 'vij' in de eerste regel. Wij zouden nu 'VII' schrijven, maar in de 17e eeuw bezigde men in Romeinse cijfers vaak kleine letters, dus in plv. 'I', 'i' of 'j', in plv. 'V': 'v' en in plaats van 'X': 'x'. Wij kennen dit gebruik niet meer, maar in het Engels geschreven en in Groot-Brittannië verschenen wetenschappelijke werken geschiedt dit nog vrij vaak, met name in voetnoten.